

Noli tangere...?

Meg kellene kísérelni, hogy tisztázzunk néhány sarkalatos kérdést a tudományos kutatás mint önálló társadalmi alrendszer helyzetével, jövőjével, a társadalom és tudományos kutatás viszonyával kapcsolatban.

A tudományos kutatás a társadalomnak kettős meghatározottságú alrendszere, és lényegénél fogva csak e kettős – „belső” tudományos és „külső” társadalmi – racionalitás kontrollja alatt működik kiegyensúlyozottan és hatékonyan. (L. Pokol Béla tanulmányát „A társadalmi alrendszerek kettős racionalitása” címmel, *Valóság*, 1988/4.) Amennyiben valamelyik nem vagy csak formálisan érvényesül, törvényszerű a másik racionalitás torzulása, a tevékenység eróziója, minőségének leromlása. Kontraszelektív folyamatok indulnak meg, és növekszik a szféra elidegenedése a társadalom és a gazdaság valóságos problémáitól.

A „tudomány” körüli viták kimondott vagy kimondatlan tétje: kellene-e lényegi változások a tudományt művelők és a társadalom viszonyában, a tudományos kutatás struktúrájában és működési mechanizmusaiban, vagy a tudomány kivétel, és rá nem hatottak az ún. rendszerváltásig eltelt közel ötven év minőség-, teljesítmény- és lélekölő mechanizmusai, tehát: „noli tangere circulos meos!” (Ne érintsd a köreimet!) Már pedig a Nemzet és a magyar tudományosság hosszú távú érdekei szempontjából egyaránt elfogadhatatlan az az érvelés, amely valójában egy quasi „társadalom feletti”, korlátlan függetlenség követelése (megtartása) érdekében naiv, vagy cinikus csúsztatással „összemossa” a par excellence tudományt, a tudományos gondolkodást – amely valóban csak akkor tekinthető tudományosnak, ha független és autonóm – és a tudományos kutatást mint önálló társadalmi alrendszert. Amelynek létét, de legalábbis közösségi pénzekből fenntartott hányadának tevékenységét csak akkor ismeri el a társadalom, ha az számára közvetlen vagy közvetett „közérdekű” haszonnal jár, nem beszélve a „közösségi pénzek” igen szigorú elszámolási kötelezettségének minden valódi parlamenti demokráciában kívánatos követelményéről.

VÁRKONYI LÁSZLÓ (1939) építőmérnök, ny. főtanácsos. 1992-től 2007-ig az MTA Titkárság Humánpolitikai Osztályának vezetője.

A gyakorlatban mindez egy összetett, soktényezős folyamatként érvényesül: egyfelől minél érettebb, fejlettebb egy társadalom, s elsősorban annak vezető elitje, annál inkább képes a távoli jövőben, illetve csak bonyolult áttételeken keresztül realizálódó „hasznokat” értelmezni, és értékrendszere alapvető részévé tenni. Másfelől a belátott hosszú távú „hasznok” – s ilyenek a tudományos kutatás egy részének eredményei – érdekében teendő össztársadalmi, illetve közösségi erőfeszítések nagysága nem független a társadalom összproduktumától, gazdasági fejlettségi színvonalától. Önerdekűnek és retrográdnak kell tehát minősíteni az autonómiának, a függetlenségnek azt a szélsőséges, korlátlan és kontroll nélküli értelmezését, amely csak a kutatás nyugat-európai ellátási viszonyait biztosító pénzeszközöket követeli meg a társadalomtól, s a nyugati liberalizmusra mint követendő példára úgy hivatkozik, hogy közben hallgat azokról a mechanizmusokról – s ezek alól ott a tudomány sem vonhatja ki magát –, amelyek ezt a „liberalizmust” nagyon szigorú szabályok alapján működő racionális és hatékony versenygazdasággá teszik. De azonnal „bürokráciát” kiált, ha valahol – érvényesítve a „másik” (társadalmi) racionalitás követelményeit – a tudományos kutatási szféra (vigyázat, nem a szuverén tudományos gondolkodás!) össztársadalmi érdekű kontrollját vagy legalább a kutatásra fordított közösségi pénzekkel való elszámolás kötelezettségét felmerik vetni.

A tudományos kutatás mint önálló „társadalmi nagy-szféra” önmaga ellenőre csak a tudományos-szakmai kérdésekben lehet, de ott is csak a megfelelő elfogulatlan, „elvtelen összefonódásoktól” mentes értékelési, minősítési mechanizmusok kiépítése mellett. A tudománynak ezt a függetlenségét nem hiszem, hogy ma bármely józan és értelmes politikai vagy szakmai tényező vitatná. Az a tény, hogy ennek ellenére mégis hangot kap, mint a tudományt fenyegető legnagyobb veszély, egyfelől a már „sokat tapasztalt” s ezért érzékeny hazai tudományosság önvédelmi reflexének túlzó megnyilvánulásaként fogható fel, másfelől – véleményem szerint az esetek többségében – egy tudatos taktika része, amely ezzel igyekszik meggátolni minden olyan próbálkozást, amely a tudományos kutatás megítélésében mindkét racionalitás kontrollját érvényesíteni akarja egyébként olyan struktúrák és mechanizmusok létrehozásával, olyan kritériumok érvényesítésével, amelyek a fejlett világ országaiban a tudományos kutatás minőségi, hatékony és össztársadalmi érdekű működésének a garanciái. (Természetesen ezek a kritériumok a tudományos kutatás egyes tevékenység-típusai esetében – alap-, diszciplináris, cél-, alkalmazott kutatás – azok sok tekintetben különös jellemzőinek megfelelően értelmezhetők csak.)

Ennek – a magyar kutatóközösségben, de legalábbis a kutatók nagy többségében kialakult, óvatosan fogalmazva is „egyoldalú” függetlenségértelmezésnek – a gyökerei az elmúlt ötven-hatvan év tudománypolitikai gyakorlatát alakító torz mechanizmusokban találhatók. A lenini-sztálini szocializmus ideológiai fixa ideája: a társadalom berendezkedésének és folyamatainak „tudományos alapozása” megkövetelte a széles tudományos kutatóhálózat fenntartását.

A 70–80-as években az egy lakosra jutó kutatólétszámban a legfejlettebb nyugat-európai államok színvonalát érték el! Ugyanakkor a felső és középszintű vezetés a termelés és a társadalom problémáinak megoldásában lényegében nem vagy csak prekoncepcióik formai alátámasztására használta a kutatás eredményeit. A lényegi döntések – ritka véletlenektől eltekintve – nem tudományos-szakmai alapokon születtek.

Ez a gyakorlat, amely a kutatás és a termelés adminisztratív és merev szétválasztásával járt, egyenesen vezetett a tudományos kutatási szféra elidegenedéséhez a társadalom valós problémáitól. Széles szakadék alakult ki a hazai kutatás színvonala és a gazdaság, elsősorban az ipar termelési színvonala között. A kutatás ti. – mintegy társadalmi presztízsfogyasztásként fenntartva – még a maradékelvű finanszírozás ellenére is a természettudományi ágazatokban viszonylag szabadon tevékenykedhetett, és nemzetközi elismertségű eredményeket is produkált. A kutatás „puha” cél- és értékelési rendszerének negatív hatása azonban azokon a területeken is (célkutatás, alkalmazott kutatás) megmutatkozott, ahol az a kutatás eredményességének és a források hatékony felhasználásának s nem utolsósorban a szelektív kiválasztási mechanizmusok működésének nélkülözhetetlen feltétele lett volna. A társadalomtudományi kutatások területén mindez kiegészült a kutatás témaválasztási és tudományos vélemény szabadságának igen erős korlátozásával.

A különállás, a teljesítménykényszer hiányának „elkényelmesítő” hatása, a társadalom és a gazdaság tényleges problémáitól való tartós „eltiltottság” elidegenítő tendenciáinak negatív beidegződései máig hatnak. A feltételrendszer alapvető megváltozása – még ha az össztársadalmi szempontból pozitív irányú volna is – ütközik a kutatótársadalom beidegződéseivel, egyes hatalmi csoportjainak jól felfogott érdekeivel. A folyamat lényege a következőképpen is megfogalmazható: ha egy természeténél fogva kettős racionalitású társadalmi alrendszer hosszú időn át egy irracionális berendezkedés hatására gyakorlatilag csak az egyik (a belső, szakmai racionalitás) kontrollja alatt működik, amelynek mértékét és minőségét ráadásul az alrendszer tevékenységét végzők maguk határozzák meg, nem veszik jó néven, ha a másik (a társadalmi racionalitás tőlük független, külső) kontrollja is működni akar.

Természetesnek, sőt a tudományos gondolkodás szuverenitása miatt szükségesnek kell tekinteni, hogy a kutatók kizárólag a tudomány belső értékelési mechanizmusain keresztül orientálódnak, csak ezt fogadják el iránymutatásként. Azt azonban, hogy ez a „belső” tudományos értékrend milyen, hogyan működik – torzultan vagy egy sor véletlen tényezőtől is befolyásoltan –, az határozza meg, hogy mennyire képes érvényesülni az a külső racionalitás, mely az alrendszert a társadalom egészéhez köti, mennyire van társadalmi rentabilitása. Éppen azért, hogy a tudomány igaz/hamis értékduálján alapuló értékelési mechanizmusok ne torzuljanak, tehát a minőségelv minden zavaró tényezőtől mentesen érvényesüljön a kutatási tevékenység – legyen az elvi alap-kutatás vagy célkutatás – tudományos értékének megítélésében, szükség van

a külső, társadalmi racionalitás kontrolljának érvényesülésére is. Ezt a fejlett országokban általánosan egy a társadalom és a tudományos kutatás közé iktatott professzionális, kettős (kormányzati és szakmai) „elkötelezettségű” intézményrendszeren keresztül érik el, amely a társadalom hosszú távú érdekeinek szempontjai szerint értelmezett társadalmi rentabilitásra figyel, e szerint értékkel. A gyakorlatban a konkrét kutatási tevékenység sajátosságai szabják meg, hogy ez a rentabilitás közvetlen gazdasági eredményként értelmezendő, vagy a távolabbi jövőben, bonyolult áttételeken keresztül realizálódó társadalmi érdekek kielégítését jelenti. Természetesen mindez feltételezi a társadalom általános berendezkedésének (értékrendjének, kiválasztási mechanizmusainak) a minőségével, a teljesítményelv alapján történő átalakulását, gyökeres megváltozását. A múlt század második felében a fejlett országokban a tudományos kutatás nemzetgazdasági, gazdaságpolitikai stratégiai tényezővé válása, a „főhivatású” tudományos kutatás és fejlesztés megjelenése (kutatóintézetek) és a GDP 2–3%-át felhasználó, illetve 35–65%-ban közpénzekből fenntartott önálló ágazattá válása ezen a területen is magával hozta az állam szerepének, befolyásának a növekedését. Ezzel együtt szükségszerűen alakult ki – különült el – ezen országok államigazgatási struktúráján belül egy ún. „kutatásirányító”, „kutatásszervező” adminisztratív kormányzati szervezet, amelynek két fő típusán belül (jellegzetes képviselői az USA, Anglia és Svédország, illetve Franciaország vagy az NSZK rendszere) többfajta gyakorlati felépítése létezik az adott ország sajátos történelmi adottságai, „beidegződései” szerint. És bár történelmi léptékekkel mérve igen fiatal intézményrendszerről van szó, az szervesen beépült a hagyományos kormányzati struktúrákba, s ugyanakkor kialakította a maga az ágazatirányítás hagyományos felfogásától eltérő és a tudományos kutatás speciális sajátosságaihoz alkalmazkodó irányítás felfogását, struktúráit és működési mechanizmusait.

A két rendszer lényegi különbségeit L. Lederman (*Science*, 198, Vol. 237, 1125–1133) a következők szerint határozza meg: az USA kutatásirányítási, kutatásfinanszírozási rendszere és szervezete pluralisztikus, decentralizált és piacorientált („pluralistic, less centralized and market-oriented”), míg a francia rendszer centralizált, tervezett és stratégiai célok által meghatározott („more centralized, planned and strategically targeted”).

Európa meghatározó országait, valamint az USA-t, Japánt és Kanadát (összesen 15 államot) vizsgálva, 13 rendelkezik tudományos és kutatási (kutatási és technológiai, tudományos és műszaki, tudománypolitikai, stb.) minisztériummal/kormányhivatallal (sokszor az oktatásüggyel összevontan vagy különböző szaktárcák felügyelete alatt). Létrejöttük folyamatát és a tudományos szféra ellenállását jól jellemzik a következő példák: a norvég kormány a hetvenes években megkísérelte egy kutatási minisztérium felállítását, de a próbálkozás akkor a kutatók ellenállásán megbukott. Tíz évnek kellett eltelnie, míg megérett a helyzet az önálló Norvég Kutatási Minisztérium létrehozására. Franciaországban is csak a 80-as évek elején alakult meg a Kutatási és Technológiai Mi-

nisztérium, s ezzel párhuzamosan a nagy kutatóközpontok munkatársai közhivatalnoki státust kaptak. Ausztriában – több éves „csatározások” után – 1975 őszén a parlament elfogadta az ún. „egyetemszervezési” törvényt (Universitaet Organisatione Gesetz), amely szerint a korábbiaktól eltérően (!) ezután az egyetemekre is kötelező érvényűek a szövetségi törvények és a miniszteri rendeletek. Egyébként továbbra is teljes autonómiát élveznek az egyetemek.

A kutatóintézetek megoszlásáról az alábbi számok nyújtanak hozzávetőleges képet (The World of Learning 1982–83; Reviews of National Science and Technology Policy. OECD 1987):

	Az önálló kutatóintézetek száma az állami szektorban		
	Akadémiai felügyelet alatt	Kormányzati felügyelet alatt	Megjegyzés
Ausztria	17	64	
Belgium	2	33	
Dánia	-	26	
Finnország	-	25	
Franciaország	-	1 300	CNRS
Hollandia	-	51	
Nagy-Britannia	-	120	
NSZK	-	100	61 – Max Planck Ges. 32 – Fraunhofer Inst.
Svédország	-	29	
USA	-	100	

A kormányzati kutatásirányítás feladatát – a hasonló kontextusok közül a gondolat tisztaságát és lényeglátó racionalitását tekintve a számomra legtökéletesebben – a francia elnöknek szóló és a tudományos kutatás jövőjével foglalkozó „Fehér könyv” (1986) fogalmazza meg: a kutatásirányítás alapvető feladata, hogy a társadalom (és ezen belül a tudomány) harmonikus fejlődése érdekében dinamikus kölcsönhatást biztosítson a tudomány „belső” (ön-) fejlődése és a társadalomnak a tudománnyal szemben megfogalmazódó „külső” igényei között. Az irányítás legfontosabb kritériuma ez esetben az, hogy úgy elégítse ki – s úgy közvetítse a tudománynak – a társadalom igényeit, hogy ne sértse, ne korlátozza a tudomány belső fejlődését és szakmai autonómiáját. S ha elfogadjuk – s gondolom, hogy ezt különösebb bizonyító okfejtés nélkül megtehetjük –, hogy egy hosszabb időszakot tekintve a tudományos kutatás mint önálló társadalmi alrendszer minőségi fejlődésének és társadalmi rentabilitásának globális indikátora a társadalom és gazdaság harmonikus fejlődése, akkor a kormányzati kutatásirányításnak ez az értelmezése, intézményrendszere és gyakorlata – legalábbis a fejlett világ országaiban – igen jól működik, és nem ördögtől való.

Hazai viszonyaink között lényeges változást elérni – s ehhez a kutatási szféra meglehetősen merev álláspontját megváltoztatni – elsősorban egy korrekt, világos és határozott kormányzati tudománypolitikai programmal, illetve annak következetes végrehajtásával lehet és kell. E mellett igen lényeges a tudós társadalom meggyőzése és legjobb a társadalom érdekeit a maga érdekeivel összeegyeztetni képes tagjainak a mozgósítása. Éppen a legjobbaknak az alapvető érdekük a tudományos kutatás (és a kutatók) elfogulatlan, a tudományos és a társadalmi racionalitásnak egyaránt eleget tevő megítélése.

A hazai „sajátos” helyzetet jól jellemzik Antall József miniszterelnöknek az Akadémia 1990. évi közgyűlésén elmondott szavai: „...a világ nem is érzékeli pontosan, hogy Magyarország számára mit jelent az Akadémia. Nem tudósok kollegiális testülete, nem felsőoktatással összekeveredett intézmény. A Magyar Tudományos Akadémia egy olyan nemzeti intézmény, amely a magyar társadalom a magyar közélet megosztásában szinte az államhatalmi ágazatok egyikéként jelentkezett minden korban [...] a Magyar Tudományos Akadémia... széles kutatóintézeti hálózatával, ...hatalmas költségvetésével betölti azt a szerepet, amelyet más országokban tudományos kutatási és technológiai minisztériumok és miniszterek töltenek be. Amikor mi a Magyar Tudományos Akadémiának ezt a formáját, ezt a hatalmas tekintélyét akceptáljuk, akkor egyben azt is tudomásul vettük, hogy a tudományos kutatási, technológiai fejlesztési minisztérium, amely számos nagy európai országban működik, tulajdonképpen az Akadémia falai között talál helyet. Ez egy különleges kettősség, vannak előnyei és hátrányai, de ameddig az Akadémiát ebben a formában kívánjuk fenntartani, és úgy gondolom, így kell fenntartani, addig a kormányzat ezen a téren koordináló szerepet tölt tulajdonképpen be...”

Mindezekre már 1991-ben igyekeztem felhívni a figyelmet egy tanulmányban („Érvrendszer és stratégia, a kormányzati tudománypolitika alapkérdései” – megjelent a *Hitel* 1991. évi 16, 17, 18. számában): „a tudományos szféra – nem elhanyagolható belpolitikai érdekérvényesítő képességét, nemzetközi kapcsolatait latba vetve – rövid távú érdekei, ’privilegiumai’, érinthetlensége védelmében tíz évekre terjedően fog egy elavult struktúrát, tudományterületi, tudományos tevékenységi arányokat és finanszírozási szerkezetet megmerevíteni (a ’változtatást’ a legjobb esetben is látszattervékenységgé degradálva), miközben mindennek ellenére... szükségszerűen bekövetkező folyamatok (gazdasági kényszerek) eredményeként évtizedekre elhúzva fogja elérni azt az állapotot, amittől ma retteg: a velünk azonos gazdasági fejlettségi szinten lévő országokra jellemző egy lakosra eső kutató-fejlesztő létszámot (5-6 fő/10⁴ lakos), illetve kutatási ráfordítást (0,6-0,8%-os GDP-arány)”. Akkor – a 80-as évek második felében – a GDP 2,5%-át fordította az ország K+F-re, 20 fő/10⁴ lakos kutatói létszám mellett! Az elmúlt 20 év történései a következtetéseimet igazolták: az 1990-es évek második felére elértük az általam akkor aposztrofált 1985. évi portugál–spanyol szintet (0,6-0,8%) a tudományra fordított összegek GDP-arányában, ami 2010-re is csak éppenhogy meghaladta az 1%-ot, és a tízezer lakosra jutó kutató létszám-

ban ma az 5 főnél tartunk, nem beszélve a kutatás eszközellátottságának sok fontos területen „küszöb alatti” állapotáról vagy arról a tényről, hogy a találmányok, szabadalmak számában – mely a természettudományok társadalmi hatékonyságának valódi értékmérője – a világ végén kullogunk.

Nem hiszem, hogy egyedül vagyok azzal a meggyőződéssel, hogy a magyar tudóstársadalom, a magasan képzett szellemi elit önzetlen és alázatos hozzájárulása nélkül nincs magyar jövőépítés. És ez – éppen az elmúlt hatvanöt év miatt – nem megy automatikusan. Ideje lenne a tudományos szféra elmúlt bő fél évszázadának elfogulatlan történészek (tudománytörténészek) általi „átvilágításának”, és a tudományos szféra, valamint a társadalom közötti, hosszú távra szóló konszenzuson alapuló „társadalmi szerződés” tiszta alapokon történő megkötésének. Mindez kétségtelenül nem kis erkölcsi emelkedettséget, önmérsékletet és a jövő reményében józan belátással elviselt önfeláldozást is kíván. Tisztán kell látni azt, hogy a tudományos ráfordítások emelése a GDP 1,5–2,0%-ára, még nem elegendő feltétele az eredményes tudományművelésnek, mivel ez az érték is csak a fejlett nyugat-európai országok egy kutatóra jutó ráfordításainak negyedét-ötödét biztosítja (az egyes országok egy főre jutó GDP-arányának megfelelően). Márpedig eredményes kutatást – a természettudományok, a műszaki és orvostudományok legtöbb területén egyáltalán kutatást – végezni csak az adott tevékenység alap-ellátottságának a nemzetközi tudományos élet élvonala által meghatározott normatív értékei szerint lehetséges (s ezt minden valamire való kutató a saját területén bármikor pontosan meg tudja adni). Természetesen ennek megléte nem garanciája, ám alacsony szintje biztosan akadály a nemzetközi mércével mérve is eredményes tudományos kutatásnak.

Meggyőződésem, hogy a társadalom és a kutatási szféra „tartamos” érdekeit egyaránt egy olyan – a két „fél” konszenzusában és együttműködésében mintegy társadalmi szerződésként létrejövő – kooperatív stratégia szolgálná, amelyben a tudományos szféra a társadalomnak a tudományhoz fűződő hosszú távú érdekeihez – mint célrendszerhez – és az ország jelenlegi helyzetének, illetve az elmozdulás lehetséges irányainak realitásaihoz – mint a mozgásteret és a döntési szabadságfokot abszolút értelemben behatároló feltételrendszerhez – kísérelné meg illeszteni (horribile dictu: alárendelni!) a maga pillanatnyi érdekeit.

A stratégiai cél tehát a fenti szellemben két tételben fogalmazható meg:

- (a) egyfelől a nemzeti és az egyetemes tudomány szempontjából lényeges minden diszciplína, kutatási terület művelésének biztosítása olyan feltételekkel, amelyek lehetővé teszik a világ tudományos élvonalának követését, eredményeinek átvételét és a felnövekvő generációknak történő továbbadását;
- (b) másfelől: a társadalom és a gazdaság fejlődése, jövője szempontjából létfontosságú stratégiai tudományterületek és az ún. nemzeti tudományok; valamint a teljesítményük, nemzetközi eredményeik alapján kiemelést érdemlő (nagy nemzeti értéket, konvertálható tudást képviselő) kutatási területek művelésének olyan színvonalú biztosítása, amely a világ tuda-

mányos élvonalával való együttthaladást, a kutatás nemzetközi vérkeringésében való aktív részvétel feltételeit teremti meg. Ezeken a területeken az egy kutatóra jutó ráfordítás lényeges emelkedését kellene elérni.

Mindaddig, amíg a gazdasági fejlődés ténylegesen nem jut egy tartós fellendülés szakaszába, a GDP nem kezd intenzíven növekedni, a fenti megoldás is csak részleges javulást eredményezhet a hazai K+F helyzetében. Éppen ezért szükség van olyan kormányzati szintű, nemzetközi megállapodásokra, amelyek tudományos kutatási (főleg alapkutatási) és posztgraduális képzési lehetőségeket biztosítanak azokon a területeken, amelyeken hatékony és eredményes kutatás hazai viszonyaink között – a megfelelő eszközháttér hiánya miatt – nem, vagy csak igen nagy áldozatok árán volna lehetséges.

Azoknak az országoknak a látványos „felfutása”, amelyekre példaként szoktak hivatkozni (Finnország, Japán), közel fél évszázadot vett igénybe, és sikerük sokkal korábban, a XX. század első felének évtizedeiben alapozódott meg. Magyarország esetében a jelenlegit megelőző időszak, amelyre építhetnénk, negatív előjelű volt, nem alapozás, hanem visszalépés, az alapok szétverése, bontása nemzeti, történelmi és értéktudatban, munka- és szakmai kultúrában, a társadalom és a gazdaság általános és erkölcsi színvonalában.

A következő egy-két évtizedben ezt az alapozást kell elsősorban pótolni, párhuzamosan a napi életminőség és -biztonság gyors és mindenki által érezhető javításával, amely a konszolidált viszonyok (és ezzel a hatalom) megőrzésének a legfontosabb feltétele. Látványos eredményeket el lehet érni rövid idő alatt, a lakossági jövedelmek mértéktelen elvonásából származó tőke koncentrációjával és idegen tőkével létrehozott, fejlett technológiával dolgozó, de a hazai gazdaságba idegenül és szigetszerűen ékelődő vállalkozásokkal, amelyek lényegében a gazdaság általános színvonalát érintetlenül hagyják. Csak remélhető, hogy lesz ereje a kormánzatnak az igen erős belső és külső csoport-ellenérdekeltségek mellett is egy kevésbé látványos, az erőforrásokat elsősorban az oktatásra és továbbképzésre, a nemzetközi kapcsolatokra alapozott kooperatív kutatásra, a termékszabványosításra és általános minőségellenőrzésre fordító, tehát egy magasabb, az egész nemzetet emelő általános színvonal elérésére irányuló politikát keresztülvinni. Ez a politika a jövő tényleges garanciája, s ebben a magyar tudós társadalomnak kiemelt szerepet kell betöltenie. A tudomány mint önálló társadalmi alrendszer nem maradhat ki semmilyen komoly nemzetstratégiából. Egyfelől a társadalom nem nélkülözheti azokat a magas szintű szellemi kapacitásokat, amelyeket a magyar tudomány (ma még!) ténylegesen képvisel, s amelynek aktív részvétele nélkül nem képzelhető el a jövő Magyarországnak felépítése. Az a fensőbbes és elegáns kívülállás, amelyre a tudós társadalom exponensei a legutóbbi időig „játszottak” („Noli tangere ...”), nem tartható fenn egy komolyan vett nemzetépítés során. Másfelől a tudomány sem követelhet (amint azt teszi!) „különleges bánásmódot”, mint az egyetlen olyan társadalmi szféra, amely „tisztá” és érintetlen maradt a pártállami viszo-

nyok szorításában. Bár sokan hangoztatják ma ennek ellenkezőjét, sajnos a tudomány sem volt kivétel.

Tisztán kell látnunk, hogy kevés olyan társadalom létezik a környékünkön, de akár egész Európában, amely olyan megosztott volna, mint a miénk. Ebben az „új” Magyarország fölötti hatalombirtoklásért folyó harcban – amelyre nem csak a tegnapi sértettek és (átfestett mezben) a sértők egyaránt előkelő starthelyezése jellemző, de jól azonosítható még vagy fél tucat sündisznóállás is (vagy szekértábor, kinek, mi tetszik) – igen nagy a veszélye annak, hogy domináns rendezőelvé az ön- és csoportérdek válik. Már pedig – báró Eötvös Károly szavaival – „az önzés szenvedélye ha általánossá válik, s az egész társadalomra kiterjed, semmi figyelemmel sincs a dolgok belső igazságára.” Egy ilyen helyzetben életmentő szerepe lehet annak, aki ezt az igazságot képes mindenkor és minden helyzetben tisztán felmutatni. Az Akadémiát erre lényegi természetéből fakadó tulajdonságai – a tudomány tisztánlátása és meggyőző ereje, illetve művelőinek szakmai és emberi függetlensége és hitele – és nem utolsósorban történelmi hivatása predesztinálják. Természetesen csak akkor, ha egyfelől képes lesz megszabadulni azoktól a természetétől idegen, történelmi szerepköreivel összeférhetetlen funkcióktól, amelyekkel egy irracionális hatalom ruházta fel (hivatalos megfogalmazásokban, némi eufémizmussal, „sajátos magyar fejlődésként” szokták titulálni), másfelől ha a tudományos minőségről és az ennek alapján megszerzhető kutatási forrásokról nem politikai és lobbiszempontok, hanem csak és kizárólag a tudomány nemzetközi színterein érvényes szakmai kritériumok alapján fognak dönteni. Ugyanakkor, mivel egy ország tudományos potenciáljának szakmai és emberi minőségét a tárgyi feltételek mellett alapvetően a társadalom értékrendszere és kiválasztási mechanizmusai határozzák meg s ezek lényegi változásának ma még legfeljebb formális jegyei fedezhetők fel, nem várható ez utóbbi területen gyors és látványos változás, főképpen nem egy olyan intézménynél, melynek tagsága „örökös”. Ezért is különösen fontos, hogy a tudományos kutatás társadalmi s ezen belül is elsősorban a tudományra fordított közösségi pénzfelhasználás kontrolljának feladatait egy erős kormányzati szervezet lássa el.

Ma, amikor az országnak olyan problémákkal kell megküzdenie, mint a jövő minden fejlődési lehetőségét elvágó eladósodottság, a tragikus méretű népességfogyás, a roma társadalom felemelése és integrálása és nem utolsósorban védekezés a nemzetközi kisajátító törekvések ellen, megengedhetetlen hiba volna azokat a hatalmas szellemi energiákat, amelyeket a tudományos szféra képvisel, a magyarság hosszú távú céljai szempontjából rosszul felhasználni.